

Fynske Folkemaal.

*Uddrag af et Foredrag af Magister
Poul Andersen.*

Man er tilbøjelig til i Dialektformer og ord at se noget meget ærværdigt, hvad der kun i en vis Henseende er berettiget. Man skelner almindeligt mellem *Idiomgrænser* og *Normgrænser*. Dialektgrænser kan være Idiomgrænser; Grænser der skyldes gammel Stammeforskel, genspejler gamle Stammegrænser, men det er sjældent, at så gamle Sprogtrin er bevaret til vore Dage. Det skyldes ikke, at Dialekterne er for unge. Dialekterne og dermed Forskellen imellem dem er af meget ærværdig Alder; de gamle Lovhåndskrifter af skånske, sjællandske og jyske Lov og gamle Lægebøger (f. Eks. Harpestrengs) viser, at der allerede i 12. Århundrede har været sikre Skel imellem Jyders, Sjællænderes og Skåningers Mål, Skel der sandsynligvis går adskilligt længere tilbage, selvom vi ikke kan se det klart på Runesproget, med dets meget usmidige 16 Tegns Skriftsystem.

Men Dialekterne har forandret sig i Tidens Løb, har været underkastet en lang Udvikling fra Jyske Lovs Vedtagelse 1241 til Nutiden.

Hvorfor forandrer Sproget sig?

Der er Forandringer, der kommer indefra. Indenfor ethvert Sprogsamfund har de enkelte Individider en vis Frihed i Udtalen af Sprogets Lyd; alle Mennesker udtaler ikke et *a* eller et *ø* nøjagtigt ens, men Forskellene er dog ikke større, end at man altid opfatter Lyden (og dermed Ordet) rigtigt. Naar en Sydfynbo på en Restaurant forlanger *Kaffe* (med et meget lyst *a*) får han den samme brune Drik serveret, som når en Københavner forlanger *Kaffe* (med et meget mørkt *a*). Denne Frihed i Udtalen af Sprogets enkelte Lyd, Rigtighedsbredden, som man kalder den, kan i en vis Kreds eller Egn føre til en i en bestemt Retning skubbet Udtale, der kan blive Vane og derfra Lydovergang — altså Forandring indefra. Men Forandringer i Sproget sker hyppigst ved Påvirkning udefra — fra et til en vis Tid, i en vis Periode, toneangivende Centrum, der påfører Naboerne i snævrere eller videre Cirkler sine Udtalevaner. Man må derfor ikke vente at finde meget gamle Forhold bevaret uændret op til vor Tid. De Dialektgrænser, man nu finder, er almindeligvis *Normgrænser* 3: Grænser for sproglige Ejendommeligheder spredt ud fra et normangivende Centrum, et Centrum for materiel og åndelig Kultur, der har været bestemmende for Formen af Talesproget i et større eller mindre Område. Og disse Normgrænser kan gå lige på tværs af gamle Stammegrænser, selvom naturligvis Forholdene også kan føje sig således, at en Normgrænse, ved at falde sammen med en Stammegrænse (Idiomgrænse), netop opretholder dette gamle Stammeskel. Man er da nu også enige om, at *Midalderens Samfærdselsgrænser*, administrative og

kirkelige Grænser har været Grundlaget for de nuværende Dialektgrænser.

Man må altså ikke tro, at Dialekterne er at side-
 stille med Oltidsfund — direkte Vidnesbyrd om en
 længst forsvunden Tids Forhold. Dialekten har en
 Udvikling bag sig akkurat ligesom Skriftsproget, har
 været udsat for Påvirkninger snart hist, snart her fra
 — den ene Bølge af Nydannelser (Novationer) er
 skyllet over det gamle Grundlag efter det andet,
 kommende fra forskellige Sider (Centrer), ligesom
 Isen Årtusinder før skubbede sig hen over Danmark
 den ene Gang efter den anden i forskellig Udstræk-
 ning og Tykkelse; og kun enkelte gamle Træk i Spro-
 get har som høje og modstandsdygtige Tinder for-
 mået at stå imod Strømmens Magt. (Mønsk har
 $v r \text{ } > \text{ } f r \text{ } \text{ } & \text{ } r n \text{ } > \text{ } \text{ } r$, men Området har været større,
 hvilket ses af nu sjældne sydsjællandske Former som
 f r i . ə ð , f r i . ð ə vred, Vrede, f r i n s k H e s t , vrinsk
 Hest (Præstø), Udtalen af Bynavnet Mern: m æ ' r ;
 sml. Lyø a ' r e j , Arnen).

Forandring har der stadig været, selvom Tempoet
 i de forrige Århundreder naturligvis ikke har været
 så hurtigt som i vor Tid.

De første Slægtled af Sprogforskere, der havde
 Øje for Dialekternes Værdi som Sprogkilde, betrag-
 tede disse som ærværdige Minder om ældre Sprog-
 trin; de havde især hæftet sig ved de »sære« Ord,
 hvorefter alle Dialekter har en hel Del ɔ : Ord som
 Rigssproget (i talt og skreven Form) har mistet, men
 som almindeligvis kendes fra ældre Sprogmindesmær-
 ker. Senere kom Sprogforskere som Fonetikeren Otto
 Jespersen og Dialektforskeren P. K. Thorsen, og med
 dem følger en anden Betragtning af Dialekterne: disse

viser et yngre Udviklingstrin end Skriftsproget, hvad der også i mange Forhold er rigtigt, når man betragter Lydværket og den lydlige Udvikling.

Sandheden er, at nyt og gammelt er blandet såvel i Dialekt som i Rigsmål, og de har virket på hinanden gensidig. En Tendens henimod et mere afslebet, efter Skriftsprogets lempet Rigs- eller Egnstalesprog har sikkert været mærkbar i flere Hundrede Aar, og et sådant Talesprog eller på sine Steder rigtigere kaldet Standssprog har været Formidleren mellem den lokale Dialekt og Skriftsproget. Man ser nu ved Siden af de horisontale, geografiske Skel i Sprogområdet også meget tydeligt de vertikale, sociale Skel, og disse sidste er sikkert af ældre Dato end almindeligt antaget.

En Betragtning af de fynske Dialekter vil vise, at en Række Forhold har Rod langt tilbage i Tiden i Olddansk eller tidlig Middeldansk, selv om de i den Form, de nu viser sig i, måske ikke er så gamle.

Således Accentforholdet eller Tonelaget: det gamle Forhold i Norden er, at Ord af 1 Stavelse har én bestemt Ordmelodi,^{en} Ord af 2 eller flere har en anden. Dette er bevaret i Sønderjylland, på Als og på Ærø, og en Rest findes i Fynsk, således at de forskellige Melodier ganske vist er forsvundet, men Ord af Enstavelses-Typen intoneres lavere end Ord af Tostavelses-Typen. Også i Sætningsmelodierne viser der sig et sikkert meget gammelt Skel i det danske Sprogområde.

Af samme Art er den gamle Modsætning mellem de sjællandske *u*-Former og de fynsk-jyske *o*-Former i Ord som Bud, Skud, brudt, en Forskel der viser sig tydeligt i de ældste danske Håndskrifter.

Udviklinger, der er udgået fra de danske Øer (centraldanske Udviklinger): Svind af glda. *nd, nn, tn* i *winda*, *mand(ær)*; *winna, þunn*; *watn, botn* *vinde*, (ɔ: *sno*) *Mand, vinde* (ɔ: *sejre*), *tynd, Vand, Bund* med Overførelse af Nasaliteten på foregående Vokal og med eller uden bevaret *j* som Rest af det gamle palataliserede *n*. Denne Udvikling har sit Centrum på Fyn (med Rester på Sjælland) og Lolland-Falster, men er også kendt i Hads Herred, Sydsamsø, Vendsyssel med Læsø og Møn.

Også *ñ* (*ng*-Lyden) svækkes på Fyn således, at den her falder sammen med *nd*: *Senge* og *sende*, *Synd* og *syng*, *Betingelsen* og *Betændelsen* lyder ens.

Den stærke Udvikling af Palataliteten i *n* og *l* i Centralområdet mærkes også i den øst- og sydfynske Behandling af gl. dansk *ld* idet der her udskilles et *i* foran *l*'et; det hedder *ka'il-* (*kold*), *huile* (*holde*).

Udviklingen af gldansk *p, t, k*. Heraf er *p* og *k* (efter Bagtungevokaler) i Sydfynsk blevet til en *w*- (*w*-) Lyd. Det hedder *tawe* og *kawe* *tabe* og *Kage* (Østfynsk har *Tab* af *k* i *a*-Forbindelse: *ka'* *Kage*, *ba'* *bage*), og *t* er helt tabt: det hedder *grø* *Grød*, *fa* *Fad*, *ma* *Mad*. En Betragtning af de omkringliggende Dialekter, Jysk og Skånsk, viser tydeligt, at de danske Øer i disse Tilfælde har været Udstrålingscentret.

Også Syddanmark, Sydøerne eller om man vil Østersøområdet, er nu Centrum for en Række Lydudviklinger, som spores mere eller mindre højt op i Syd- og Østfyn.

Den vigtigste er Svækkelsen og Fremskydningen af *k, g* foran Fortungevokal og i gammel *j*-Forbindelse: *kj, gj*.

Disse Lyd er på Ærø med Småøerne, Langeland, (Lolland-Falster og Møn) udviklet til ustemt og stemt *j*-Lyd i Ord som Kærne, Kød, Kedel, købe, Gæld, give, gøre, og *j* findes også i flere Ord i Sydfyn *jænskye* skyde Genvej, *jüile* Gilde, *jôre* gjorde.

Ved denne Fremskydning falder *skj*= og *stj*= sammen *skjorte* > *sjorte*, *stjæle* > *sjæle* (det sidste i Fjoldes-Dialekten i Slesvig).

På Grund af den i en vis Periode herskende Usikkerhed ang. Udtalen af *kj*-, *ki*- i Forhold til *tj*-, og *j*-, har man som Resultat også kunnet få de stik modsatte Udviklinger *tj* > *k* og *j*- > *g*: Det første almindelig i Ord som *tjene* > *kæne*, *Tjære* > *kære*, *Tyr* > *kywr* på Ærø, Langeland, Loll.= Falster og Møn, og det sidste i Syd- og Østfynsk *gæ'n* for Jern, *gö'ne* for Hjørne, *gæ'ni* for Hjernen og i en sydfynsk Samling Ord i Kilderne til Molbechs Dialectlexikon *gjal*=Hjald, om Hønsenes Pinde.

Til samme syddanske Gruppe hører Udviklingen *ang* > *aw* udtalt med Næselyd: lang, Gang, Pranger, Langelænder udtalt som law, gaw, prawer, lawelæjer (med Næselyde). Lignende Træk på Sydsjælland og Stevns.

Mere lokale Særegenheder, nu forekommende i Pletter på Fyn, men tidligere muligvis hørende til et større Udviklingsområde, er sådanne Forhold som det i Lunde Herred forekommende Stød i Flertalsformer som *Hatte*, *Stokke* eller Ik=Forbindelse: *malke*, *valke*, til hvilket tilsvarende Forhold findes i Vestjysk og på Stevns, eller Udviklingen af de vestfynske Tve=lyd i *Stain*, *Bain*, *Oire*, *Kåwl* for Sten, Ben, Øre, Kål, som også findes i Nordskånsk. I disse Tilfælde er det nu ikke muligt at forklare den mærkelige,

spredte Beliggenhed af Pletterne eller konstruere en Forbindelse imellem dem.

Alle Oplysninger om Dialektord, Vendinger, Udtryk og Talemaader eller Beskrivelser af Almuens Liv og Arbejde, Redskaber og disses Virkemåde modtages med Tak af Udvalg for Folkemål, Tøjhusgade 9, København K.

